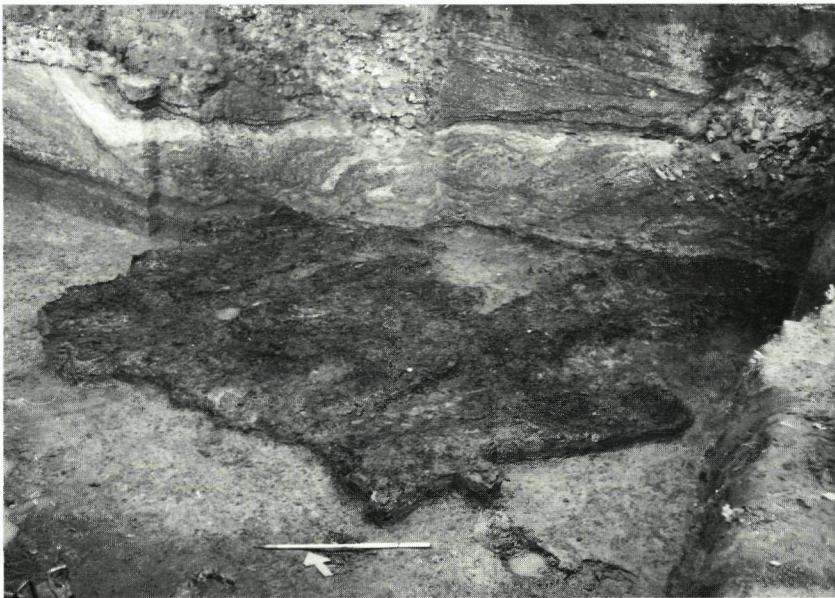

Het "Prinsenhof" te Kuringen (Stad Hasselt)

Interimverslag

R. Annaert & L. Van Impe

1 Houten steunbed onder de kern van de kleine motte. Timber-bed bearing the nucleus of the small motte.

1 Annaert e.a. 1986.

2 Zowel het historisch onderzoek als de twee archeologische graafcampagnes werden georganiseerd in het kader van een B.T.K.-project van de stad Hasselt, met medewerking van de Ministeries van Tewerkstelling en Arbeid en van Begroting. De graafwerken stonden onder leiding van de toenmalige Nationale Dienst voor Opgravingen.

De vorige opgravingskampagne op het "Prinsenhof" in 1986 gaf reeds in grote lijnen een inzicht in de evolutie van eenvoudige motte, over grafelijke burcht tot prinsbisshoppelijke residentie. De resultaten van het historisch onderzoek verduidelikten en leverden een belangrijke aanvulling voor een goed begrip van de archeologisch vastgestelde fasen, vooral wat betreft de burcht van de graven van Loon (ca. 1240-1366) en de residentie van de prinsbisshoppen van Luik (1366-1798), alsook de vervalperiode vanaf de Franse Revolutie tot de oprichting van het huidige gebouwenbestand in de 19de en 20ste eeuwen¹.

Aangezien over de mottefase geen betrouwbare historische gegevens teruggevonden

werden, was het onze bedoeling om tijdens de tweede graafkampagne (van 1 april tot 30 september 1987) voor deze oudste en archeologisch meest interessante okkupatie bijkomende gegevens in te winnen². Een systematisch onderzoek van het hele plateau was echter onmogelijk daar rekening moest gehouden worden met verschillende belemmeringen zoals de restauratiewerken en de nieuwe bestemming van het huidige gebouw, het bomenbestand en de nakende nieuwe parkaanleg. Andere factoren vertraagden in grote mate het onderzoek, zoals de tamelijk grote diepte van de werkputten en het hieraan verbonden instortingsgevaar, het snel opkomende en blijvende grondwater en tenslotte het ruimen van het enorme puinpakket dat de archeologische resten over gans de oppervlakte bedekte.

Ondanks al deze hinderlijke toestanden kregen we toch een beter inzicht in de bouwgeschiedenis.

De oudste bewoningssporen maken deel uit van de oorspronkelijke motteophoging die tot op heden de topografie van het site bepaald heeft (fig. 3). De ca. 3 m diep gelegen houtlaag, die vorig jaar reeds aangesneden werd, werd nu nagenoeg volledig blootgelegd. Ze besloeg een cirkelvormige oppervlakte van ca. 10 m in diameter en bestond uit een 10 tot 20 cm dikke opeenhoping van sprokkelhout (takken, dunne stammetjes en stukken schors)(fig. 1). Aan de noordzijde werd deze laag begrensd door een horizontale balk. Het werd nu duidelijk dat gans deze structuur werd aangelegd om de oorspronkelijke mottekern op de onstabiele en drassige Demeroever enige stabiliteit te geven.

Rond dit steunbed met de oudste motteophoging, kon nu ook de tot 2 m hoge aarden wal grotendeels gevolgd worden. Mogelijk had deze wal, naast een primaire defensieve, ook een structurele functie: bij volgende ophogingen werd het oorspronkelijke motteplateau telkens weer uitgebreid tot over de wal heen. Het plateau kreeg toen een doormeter van ca. 27 m. Om de buitenvoet van de motte werden zware eikehouten palen - dubbele rij? - ingeplant. Deze palen, 30 tot 40 cm dik en bewaard tot een lengte van 1,4 tot 2 m, waren aangepunt en tot op een diepte van 2 m onder de voet van de walgrond ingeplant (fig. 2). Mogelijk hebben ze behoord tot de perifere versterking van de motte³. Enkele palen langs de westzijde hebben mogelijk deel uitgemaakt van een toegangsbrug. Resten van een woontoren of donjon bovenop de motte werden niet vastgesteld: bij latere nivelleringen en uitbreidingen werd de motte "onthoofd" en mogelijke gebouwssporen uitgewist. De beperkte nuttige oppervlakte op de top van de motte stelt de aanwezigheid van grote en stevige konstrukties echter sterk in vraag.

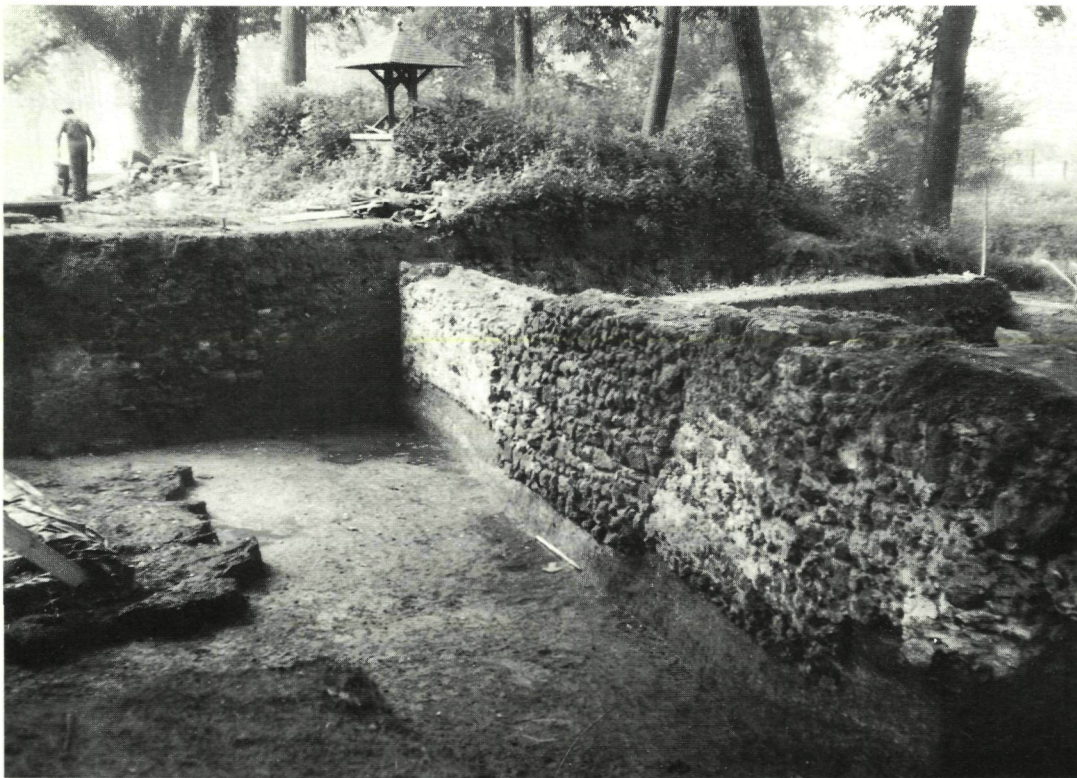
Archaeologica gevonden in de laag die verbonden is met de aanleg van het houten steunbed, en in de verschillende zandlagen van de opeenvolgende motteophogingen, plaatsen de aanleg van dit site na de 12de eeuw. Het betreft

2 Zware palen, ingeheid langs de voet van de oudere mottewal.

Heavy pile-driven posts at the foot of the older motte rampart.

scherven Andenne-ceramik uit de periode Ia (1075-1175), o.m. manchetvormige randen. Mogelijk behoren enkele scherfjes nog tot het zgn. proto-Andenne-aardewerk. Deze scherven komen voor in de zandige motteophoging zelf,

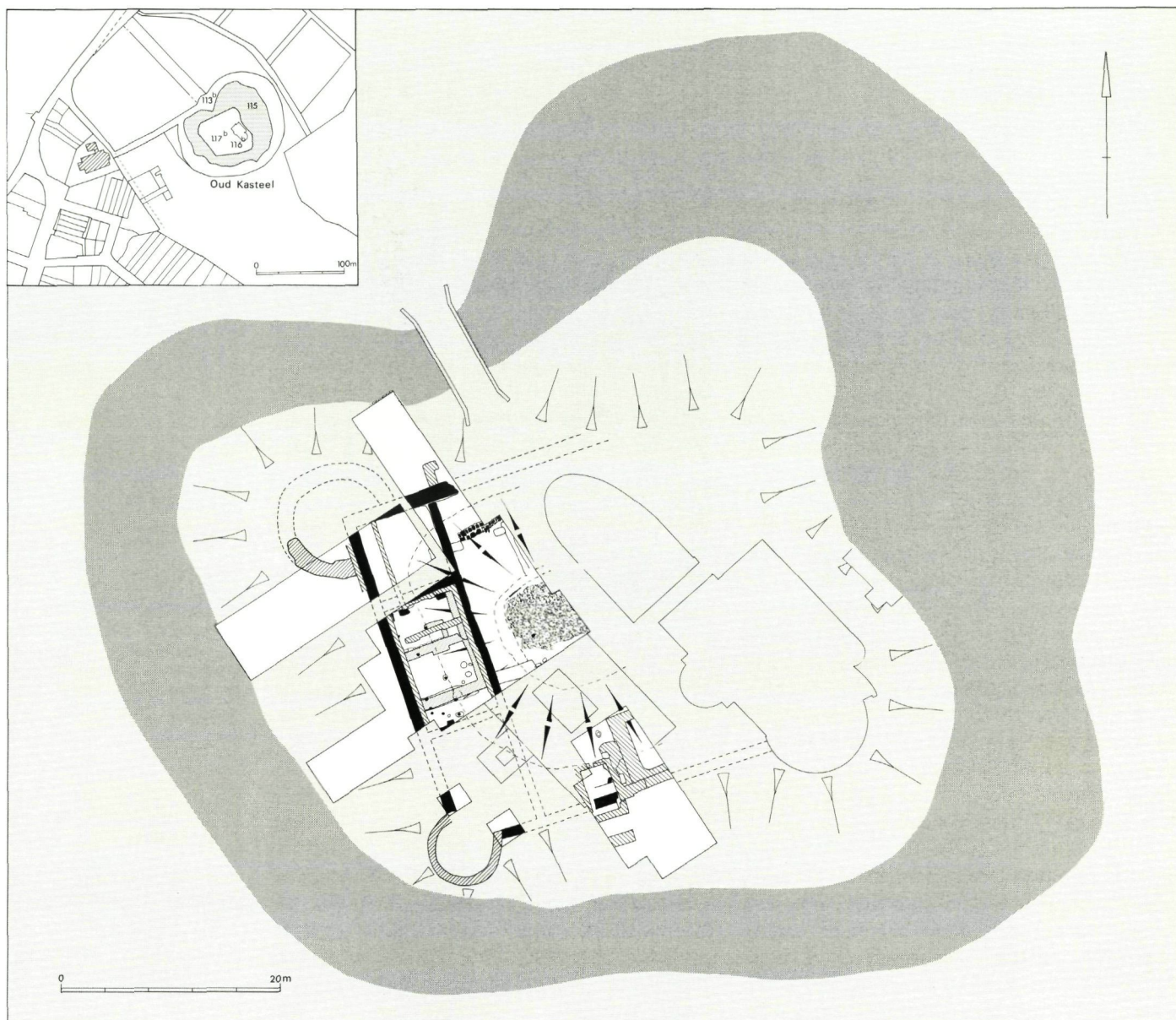

3 Zicht op de slordige bouwwijze van de funderingen van de westvleugel.

View on the careless construction of the west wing foundations.

3 Hetzelfde fenomeen werd ook elders vastgesteld, o.a. op de Achelse Tomp (cf. Claassen 1968; Hinz 1981, 34-38).

4 Algemeen opgravingsplan.

General plan of the excavated features.

d.w.z. in zandpakketten die niet van ter plaatse maar op de droge oever afgespit werden. Deze scherven bieden bijgevolg een aanwijzing voor het bestaan van een oudere nederzetting in de nabijheid⁴.

Later, tijdens de aanwezigheid van de graven van Loon (ca. 1240-1366), werd het oorspronkelijk motteplateau aanzienlijk uitgebreid en volledig gemonumentaliseerd tot een versterking met rechthoekig grondplan. In deze verbouwingen zijn verschillende fasen te onderscheiden.

De oudste muurresten kunnen spijtig genoeg niet precies gedetermineerd worden, vermits ze wegens de latere verbouwingen slechts zeer fragmentair en in een los onderling ver-

band bewaard zijn. Deze muurfragmenten (tot 1 m dik) werden opgetrokken in onregelmatige brokken moerasijzererts, met een gele zachte kalkmortel tot een tamelijk horizontaal gelaagd metselwerk verwerkt. Twee muren werden tot op gelijke diepte in de aarden ringwal van de oude motte gefundeerd (op ca. 3 m onder het huidige oppervlak) en kunnen mogelijk gereconstrueerd worden tot een hoek van een rechthoekig bouwwerk. Langs de noordwestelijke zijde staat in de helling een vierkante constructie, die mogelijk een stenen toegangspoort vormde. De muren waren op gelijke diepte in de aarden ringwal gefundeerd, doch tot 0,70 m dieper waar de helling van de wal in de gracht verdween. Hierbij werd gewoon over en rond de oudere eikehouten palen gebouwd. In plaats

4 Volgens J. Mantelius (*Historia Lossensis libri decem*, Luik, 1717) zou het kasteel van Kuringen gebouwd zijn door graaf Gerard van Loon rond 1182, nadat de donjon van Borgloon verwoest werd in een strijd tegen de prinsbisshop

van mortel was gebruik gemaakt van leem. De binnenzijde van deze aldus ontstane structuur had een regelmatig parament. Op het 10 cm brede funderingsverstek sloot een blauwgrijs lemen vloerniveau aan waarop een groot aantal scherven van zgn. Elmpster-voorraadpotten gevonden werden (2de helft 13de eeuw).

Vervolgens werd de bijna vierkante omwalling opgetrokken, waarvan de omtrek kan gereconstrueerd worden tot 35 x 33 m. De muren van deze omwalling waren tot 1,5 m breed en in de moerassige bodem op een constructie van houten paaltjes en horizontale planken gefundeerd. Ook hier werd als bouw materiaal limoniet gebruikt, waarvan de kleinere regelmatige blokken in een zachte kalkmortel gebed werden. De gebouwstructuur in de westelijke vleugel van de ommuring werd nu nagenoeg volledig vrijgelegd. Het gaat om een reeks kamers, samen 21,7 op 8,5 m. De lange binnenmuur van deze vleugel vertoonde een complexiteit van bouw wijzen, funderingsdiepten (1,50 tot 3 m), scheuren en verzakkingen (fig. 4). Mogelijk heeft het onstabiele karakter van de oudere ringwal, waarop deze muren neergezet waren, hier negatief ingewerkt. Het materiaal uit de bouwsleuven van zowel de omwalling als de noordwestvleugel omvat zgn. Elmpster-waar, vroeg steengoed, steengoed met sinterengobe en klinkend hard gebakken ceramiek, ook wel "Limburgs aardewerk" genoemd⁵. Deze bouw fase kan dus gesitueerd worden vanaf het einde van de 13de tot de 14de eeuw.

De vorig jaar vastgestelde herstelling van de buitenmuur met herbruikte limonietblokken en nieuwe zachtere ijzerzandstenen blokken, werd ook in de westelijke muur opgemerkt. We menen nog steeds dat het hier gaat om de herstellingen uitgevoerd op last van prinsbisschop Jan van Horne, na de partiële verwoesting van het kasteel bij de belegering door Gijs van Kanne in 1485-86.

Een volledig nieuw uitzicht kreeg het kasteel rond 1515, toen prinsbisschop Erard van der Marck het complex verbouwde tot een renaissance-residentie. Het oorspronkelijke rechthoekige grondplan bleef behouden, maar verschillende elementen werden verfraaid, verbouwd en toegevoegd. Naast een gedeeltelijk vernieuwd bakstenen parement tegen de buitenmuur en de toevoeging van halfronde tot hoefijzervormige bakstenen torens op de hoeken van de vierkante versterking, werd dit jaar ook een geheroriënteerde, nieuw toegevoegde ingangspartij blootgelegd. De naar alle vermoeden oorspronkelijke westelijke toegang werd opgegeven en verschoven naar het zuid-

lijke deel van de ommuring (fig. 6). Heel deze muurpartij werd opnieuw opgetrokken, met een regelmatig parament in baksteen, speklagen witte zandsteen en een hardstenen hoekversterking, en kreeg een massievere indruk (tot 1,60 m dik). De toegang zelf ligt niet volledig centraal en vormt een achteruitgeschoven U-vormige ruimte, 4 m lang en 2,5 m breed, waarvan de beide zijmuren een zeer onregelmatig parament hebben van herbruikt materiaal (blokken witte zandsteen, limoniet, ijzerzandsteen, blauwgrijze hardsteen), opgevuld met bakstenen. Vóór deze toegang die waarschijnlijk afgesloten werd met een ophaalbrug, werden twee bakstenen bruggepijlers vrijgelegd die vermoedelijk later werden toegevoegd ter vervanging van houten pijlers. De afbeelding van Remacle Leloup uit 1738 geeft een goed overzicht van de verbouwde 16de eeuwse prinsbisschoppelijke residentie.

Schijnbaar werd het kasteel in de 18de-19de eeuw volledig met de grond gelijk gemaakt. Van de inwendige structuur werden immers slechts twee bakstenen kelders teruggevonden. Beide waren oorspronkelijk afgedekt met een tongewelf dat in de loop der tijden instortte. Zowel deze kelders als twee latrines en de dikke puinmantel tussen de ommuring en de huidige gracht, leverden een grote hoeveelheid postmiddeleeuws materiaal op, te dateren vanaf het einde van de 16de eeuw tot de 18de eeuw.

5 Enkele geïsoleerde stukken metselwerk in ijzerzandsteen behoren tot de oudste steenbouwfase.

Some isolated parts of masonry in iron-sandstone belonging to the oldest stone-build period.

van Luik. Deze ontstaansdatum wordt echter door de 19de- en 20ste-eeuwse historici in vraag gesteld. Het oudste historisch vaststaand element dat naar de Loonse aanwezigheid te Kuringen verwijst, is het vrijheidscharter van Arnold van Loon en van Chiny, uitgegeven in 1240.

5 Janssen 1983, 192 en 206.

6 *Zicht op de zuidelijke toegangspartij.*

View on the southern gatehouse.

SUMMARY

The castle of the counts of Loon in Kuringen (municipality of Hasselt, province of Limburg)

Archaeological investigations preceded the renovation of the "Prinsenhof" (Princes Court) in Kuringen, commissioned by the city of Hasselt. Today, the site looks like an earthen mound surrounded by a ditch. On top stands a villa of the late 19th - early 20th century. It is located in the alluvial valley of the Demer, at some 100 m distance of the church which stands on the left bank.

The castle is recorded for the first time in the middle of the 13th century and was a residence of the counts of Loon. After the integration of the county of Loon into the prince-bishopric of Liège in 1366, the site lost much of its importance. No events of any importance are recorded by the sources of the late 14th and 15th centuries. The prince-bishop Evrard de la Marck showed some interest for his property in Kuringen only from 1515 onwards. He transformed the little fortress into a Renaissance style residence.

Although limited to part of the existing mound, the excavations allowed us to identify at least four major consecutive phases (cf. *Archaeologia Belgica* n.s. III, 1987, 247-250).

1. Erection of a small motte surrounded by an earthen rempart and a palisade (13th century). The motte is supposed to have been associated with an earlier residence, probably located on the left bank of the valley (site of the church ?) but not yet identified. Apart from the remains of a palisade surrounding the rempart, no traces of any constructions were found on top of the motte itself (fig. 1-2).
2. A few wall-fragments and a rectangular gatehouse providing access from the west seem to belong to the first phase of a defensive and square habitation (already before the end of the 13th century). This transformation caused the partial levelling of the motte.
3. Construction of the first square castle, probably provided with a few circular or even horseshoe-shaped towers (14th century). The chronological relation between the walls and the towers could not be established. The eastern wing contained several rooms (fig. 4).
4. Renovation of the castle through a rearrangement of the western wing, the construction

of vaulted cellars and of a new monumental gatehouse in the southern wing, and the generalized use of brick, blue limestone and tuff in the new facings of the southern and western walls (after 1515) (fig. 6).

After intensive use during the 16th and 17th centuries, a rapid decline started. In 1798 the ruins were sold and partially dismantled.

BIBLIOGRAFIE

ANNAERT R., JACOBS V. & VAN IMPE L. 1987: Historisch en archeologisch onderzoek van het "Prinsenhof" te Kuringen (Gem. Hasselt), *Archaeologia Belgica* n.r. III, 247-250.

CLAASSEN A. 1968: De Achelse Tomp, *Het Oude Land van Loon* XXIII, 203-233 (= *Archaeologia Belgica* 110, Brussel 1969).

JANSSEN H.L. (red.) 1983: *Van Bos tot Stad. Opgravingen in 's Hertogenbosch*, 's Hertogenbosch.